

EN ONDERWIJS

ONTWERP

Volgens de Japanner is kopiëren een kunst, kato. Kopiëren en imiteren is hard werken, streven naar het niveau van perfectie van de sensei, de leermeester. Belangrijk hierbij is ook de Bhinto-godsdienst, die aan alle dingen een ziel toeschrijft, een ziel die een naar perfectie strevende vakman er in legt.

S. Umberto Barbieri

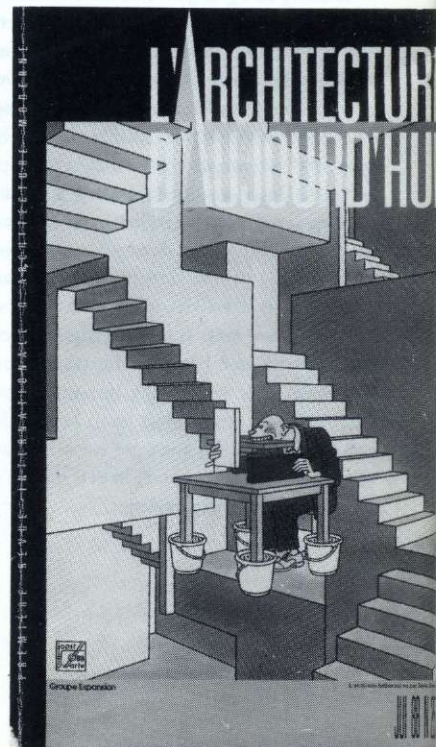
Gouden tijden

Aan het begin van de jaren tachtig breken voor de nederlandse architectuur gouden tijden aan. Overheid en bedrijfsleven nemen en ondersteunen uiteenlopende initiatieven waar architectuur en architecten een centrale plaats innemen. Het Ministerie van WVC initieert een krachtig bouwkunstbeleid en bedeeft zich een actieve rol toe bij het verhogen van de kwaliteit van de nationale architectonische vormgeving en ruimtelijke ordening. Bij de oprichting van het instituut van individuele subsidies, dat de oude BKR-regeling verving, is ruime aandacht geschonken aan bouwkunst en vormgeving. Een omvangrijk budget is vrij gemaakt om pas afgestudeerde, talentvolle architecten in staat te stellen zich zelfstandig te vestigen, een praktijk te beginnen en tevens om culturele activiteiten in de architectuur te ondersteunen.

Nederland komt in de ban van de grote architectuur en initiatieven en belangstelling voor architectuur nemen ongekende vormen aan. Er zijn niet alleen architecten en belangstellend publiek, maar ook politici en bestuurders die nu grote interesse tonen voor architectuur-happenings. Het resulteert in vernieuwingen in de opdrachtenstructuur: openbare architectenselecties, prijsvragen, en meervoudige opdrachten, die vooral discussies opleveren en een grote betrokkenheid van de media bij ruimtelijke kwesties, vervangen de gebruikelijke, traditionele verhoudingen tussen architect en opdrachtgever. Soms wordt dit (cultureel) proces afgesloten met een ontwerp en een bouwwerk. Vaker echter beperkt zich het eindresultaat tot een tentoonstelling en een publicatie die als eindproduct van het ontwerp worden beschouwd. In dit veranderde klimaat in overheidsbeleid en opdrachtenstructuur, bloeit een omvangrijk cultureel bedrijf waarvan de omvang geen vergelijking in de wereld kent. Het betreft een werkelijke overvloed aan architectuurprijzen, aan bijeenkomsten, discussies en symposia, aan tentoonstellingen, manifestaties en publicaties die opletend door talloze en gelijklopende architectuurtijdschriften worden gevolgd en gecommentarieerd. Publicaties volgen elkaar in een steeds sneller tempo op en iedere architect kan tegenwoordig een welwillende uitgever vinden om een monografie, een bouwplaat of een beschouwing op de markt te brengen, en een instantie of een bedrijf dat hiervoor subsidie wil toekennen. Het architectuuronderwijs speelt inventief in op deze veranderingen in de maatschappij.

De noodzakelijke sanerings-ingrepen, om een uit-de-hand gelopen management te corrigeren, hebben geresulteerd in een efficiënt universitair bedrijf dat in vier jaar afgestudeerde architecten oplevert. Hierop ent zich het particuliere initiatief met een vervolgopleiding die top-architecten zal opleiden voor de toekomstige Europese markt. De architectonische 'armoede' is voorgoed overwonnen en binnenkort zullen de nieuwe, gouden tijden hun bekroning vinden in de oprichting van het Nederlands Architectuur Instituut en in de realisering van diens nieuwe behuizing in Rotterdam.

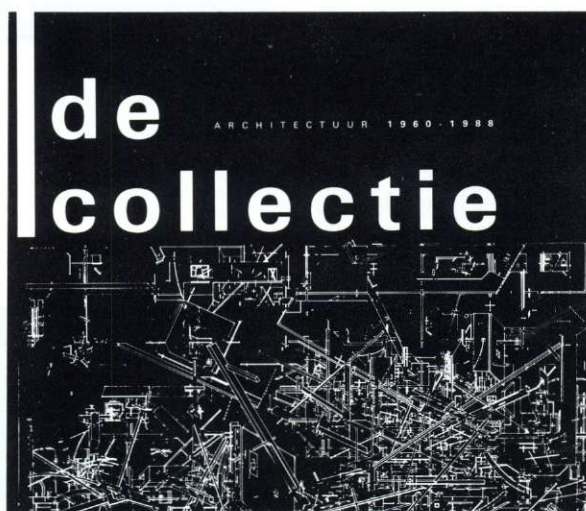
Architecture d'Aujourd'hui,
themanummer over Nederlandse
architectuur



Diepe crisis

Aan het begin van de jaren tachtig raakt de Nederlandse architectuur in een diepe crisis. Het levendige klimaat dat in de jaren zeventig was ontstaan als gevolg van de democratisering en van de betrokkenheid van architecten bij de maatschappelijke processen is in formalisme omgeslagen en in een elitaire houding van de ontwerpers. Tegenover de dienende functie van architectuur staat nu de autonomie van het vak en de grote afstand die is geschapen tussen gebruikers en ontwerpers. De overheid pareert de politieke aanvallen van architecten tegen haar bezuinigings- en afkalvingsbeleid met het stimuleren en prijzen van een artistieke benadering van het vak en door een wig te slaan tussen ontwerpers en gebruikers. Het produceren van mooie prenten is nu voorwaarde voor steun en erkenning.

De multidisciplinariteit wordt afgebouwd en de pluriforme deskundigheid aan banden gelegd. Het groeiproces naar een volwaardige praktijkervaring, gekarakteriseerd door



de collectie, expositie te Rotterdam

geleidelijke en lange opbouw van kennis en ervaring, is gefrustreerd door de subsidiëring van pas afgestudeerden die oneerlijk met de gevestigde, traditionele architectenbureaus kunnen concurreren. Deze vervalsing van de Nederlandse architectenmarkt heeft grote consequenties voor de verhouding architect versus opdrachtgever. Er is geen sprake meer van een normaal opdrachtenbeleid en architecten zijn overgeleverd aan de willekeur van politiek, bureaucratie en markt. Op zoek naar publicitaire stunts richten politici en cultuurmanagers zich naar vreemde architecturen die on-Nederlands zijn en door buitenissigheid uitblinken. Het post-moderne en de tekeningen-cultuur zegevieren en dit gaat ten koste van eerlijkheid, functionaliteit en bouwkundige vakmanschap. Tentoonstellingen en manifestaties, beelden en woorden, vervangen de bouwwerken en er bestaat nauwelijks meer aandacht voor volkshuisvestelijke kwaliteiten, voor participatie, gebruik en beheer. Critici, beschouwers en historici zijn slaaf geworden van mythen en grote namen uit het buitenland en in plaats van ondersteuning te verlenen aan het typische Nederlandse product, hollen zij achter vreemde uitingen, gekleurd papier en oubollige verhalen aan. De mythen van de grote architectuur vervangen de dagelijkse praktijk van huisvesting en ruimtelijke ordening. Architecten zijn dan ook bedolven met een stroom van publicaties die niet of nauwelijks ingaan op de maatschappelijke functies en realiteit van architectuur en worden gedreven in de ban van het internationalisme.

Hierdoor is ook de afkalving van het architectuuronderwijs uit het oog verloren. De verschraling van het onderwijs, als gevolg van bezuinigingen en gebrek aan ideeën over de inhoud, zet zich ongehinderd voort. Een voorbeeld bij uitstek van dit ontbindingsproces van de Nederlandse architectuur zijn de vele opdrachten aan buitenlandse architecten (Meier, Bofil, Rossi, Kleihues, Mendini, Stirling, Snozzi en vele anderen), de grote aandacht voor Europese en Amerikaanse activiteiten en publicaties en de wilde gebeurtenissen in het onderwijs. Het begint bij de initiële opleidingen met een willekeurige groei van initiatieven om te eindigen bij de post-doctorale opleidingen voor top-architecten. Het negatieve hoogtepunt is bereikt met de verwickelingen rond het Nederlands Architectuurinstituut waar de grote, bekende en erkende meester van de Nederlandse moderne architectuur schaamteloos is gepasseerd. Een diepgaande herbezinning en het herstel van de banden met de traditie van het Nieuwe Bouwen is de enige mogelijkheid om deze diepgaande crisis te keren en de Nederlandse architectuur een plaats te geven in de internationale context.

SPÉCIAL HOLLANDE

Une architecture moderne par tradition, pragmatisme, sociale et réaliste, avec parfois aussi des accès de radicalisme.
Raim Koolhaas, Orio, Herman Hertzberger, Jo Coenen, Mecanoo, Ton Alberts, Charles Vandenhove, Wim Quast, Arnebe Pro, etc.

HÉROUVILLE

Un cadavre exposé de Aldo Frascas, Nouvel et Stéide



Piet Blom, Blaakoverbouw

Niets aan de hand

Met de vinger aan de pols blijkt echter dat met de gezondheid van de Nederlandse architectuur niet veel aan de hand is. Lichte verkoudheid, pathologische anemische kenmerken en wat last met het doorspoelen, omdat verstoppingen zich afwisselen met snelle leegloop: een gewoon en oud verschijnsel in de Lage Landen. Op een afstand bekeken worden de tegenovergestelde excessen keurig gecompenseerd en vormt het gemiddelde een rechte lijn. De vrije markt is getemd in een bureaucratisch spinnweb en de spanning tussen theorie en praktijk, tussen cultuur en maatschappij, tussen kosten en baten is redelijk geneutraliseerd. Hiervoor tekenen deskundige commissies die voor het evenwicht zorgen door afwisselend het accent te leggen op inhoud, vorm, structuur en financiën.

Besturen veranderen van mening door afwisseling van bezetting of inzichten hetgeen leidt tot een verantwoord beleid. Jury's van prijzen en prijsvragen worden zorgvuldig samengesteld met het oog op het voorkomen van herhalingen (continuïteit); hierdoor komt iedereen, vroeg of laat, aan de beurt. Dit geldt ook voor het media-beleid. Een gebalanceerde en ononderbroken redactionele samenstelling zorgt voor pluriformiteit en evenwichtigheid en de grenzen van het beoordelen van kwaliteit worden zeer dynamisch gehanteerd.

Paradoxen worden niet vermeden: traditie van vernieuwing wordt letterlijk in praktijk gebracht. Hierdoor is de betekenis van zowel traditie als vernieuwing een absolute willekeurige aangelegenheid. Negatief geformuleerd heet dit kameleontisch beleid, positief geformuleerd open, democratisch en progressief. Gelukkig staat in deze bijdrage niet het architectuurbeleid of de architectonische cultuur centraal, maar het architectuuronderwijs dat de speelbal tussen politiek en praktijk is geworden.

Het onderwijs heeft noch op de gouden tijden, noch op de crisis een antwoord gevonden. Haar invloed op de architectonische cultuur en het beleid is tot het minimum gereduceerd. Tegenwoordig wordt de tol betaald aan de lange traditie van directe vlechting tussen onderwijs en praktijk, tussen theorie en pragmatiek, tussen cultuur, markt en overheidsinstellingen. De onderwijsinstellingen, de oude vestingen van autonome productie en reproductie van kennis, hebben hun zelfstandigheid prijs gegeven; ze zijn vogelvrij verklaard en onderworpen aan de willekeur van mode en markt waarover ze invloed noch greep hebben.

De academische status van de onderwijsinstellingen, die vanaf het begin van de jaren zeventig in het algemeen is uitgehold, is voor architectuur letterlijk verbrokken. Dit is zeker niet toe te schrijven aan de democratiseringsprocessen maar eerder aan het objectieve gebrek aan culturele en theoretische inhoud van het architectuuronderwijs en aan de onverschilligheid van diegene die zich hierin bewegen. Het referentiekader, namelijk de beroepspraktijk met al zijn inhoudelijke en institutionele beperkingen, levert absoluut geen stimuli meer op voor inhoudelijke vernieuwingen. Op de cacofonie en cacoscopie in de praktijk heeft het onderwijs geen antwoord. Het past zich aan en tracht partieel in te spelen op de verscheidenheid van talen, houdingen en posities die zich in snel tempo opvolgen. Deze paniek-reactie vertoont in de kortste tijd al zijn beperkingen: de afgestudeerden constateren op de markt dat hun kennis is achterhaald en dat de ontwikkeling gezins heeft stil gestaan. In plaats van het anticiperen op ontwikkelingen of van het bieden van een deugdelijke algemene basis waarop verschillende attitudes ontplooid kunnen worden, volgt het onderwijs de trendmatige ontwikkeling van de praktijk waardoor de afgestudeerden buitenspel worden gezet omdat zij net te laat komen. Terwijl een commissie zich opnieuw over het architectuuronderwijs in Nederland buigt en de verschillende opleidingen, vanaf Universiteiten en Academies tot aan Hogere Technische Scholen en instellingen voor Beeldende Kunst, zich haasten om nieuwe curricula te ontwikkelen, ontstaat er ruimte voor een beknopte en ongebonden reflexie over inhoud en vorm van het architectuuronderwijs.





De paradox van het ontwerp

Bescheiden en vanuit de overtuiging dat er geen sprake is van een tabula rasa, maar dat er talloze aanknopingspunten zijn om over architectuur en onderwijs te spreken, kan men constateren dat in het huidige architectuuronderwijs, met name in Nederland, een spook waart: de magie van het begrip ontwerpen. Architectuurinstituten streven naar het opleiden van studenten tot architecten die in principe in staat behoren te zijn het ontwerpen te beheersen. Het betreft niet een ongebonden intellectuele of artistieke ontwerppraktijk, maar het uitoefenen van een vak dat steunt op pragmatische kennis die in de architectuur noodzakelijk is en die tevens het onderscheid vormt tussen architectuur en beeldende kunst.

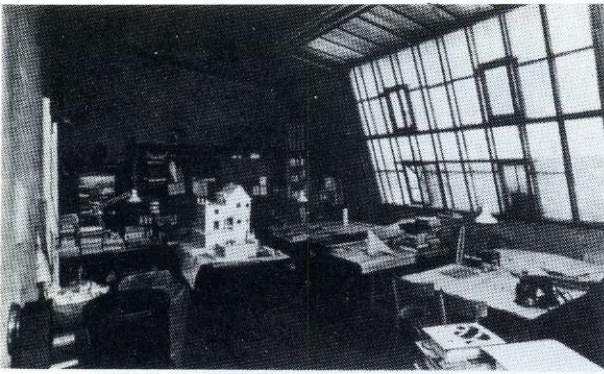
Vergelijkenderwijs en nominalistische of moralistische vertogen vermijdend, kan gesteld worden dat architectonische kennis zich behoort te enten op algemeen vormende kennis die de culturele en technische basis is voor humanistische, artistieke en wetenschappelijke studies. Over de verschillende onderdelen die in elke architectuuropleiding onmisbaar zijn, bestaat in principe geen verschil van mening. In het algemeen wordt niet getwist over de noodzaak van kennis van en inzicht in constructie (techniek en technologie van het bouwen), over programma (functie's, normen en typologieën) en over middelen en methodieken van presentatie. Evenmin wordt er getwijfeld aan de noodzakelijkheid van kennis van en inzicht in historische en actuele problematieken en in de omvang van de culturele bagage van de bouwkundige student. Wat echter omstreden is, zijn alle kwesties die betrekking hebben op wat ik hier gemakshalve compositorische problematiek zal noemen. Het betreft inhoud en methodes, middelen en technieken die worden aangewend om vorm, functie en constructie in een architectonisch ontwerp te vertalen. Over dit thema zijn talloze boeken en essays geschreven en eindeloze discussies gevoerd die nooit tot een definitief resultaat c.q. algemeen consensus zullen leiden. Dit omdat in de architectuur, en met name in het ontwerp, de input bekend is en de output of het resultaat onvoorspelbaar blijft. Het paradoxale in de architectuuropleidingen ligt juist in het wezen van dit begrip dat noopt tot pogingen tot voorspellen van het onvoorspelbare of het beheersen van het onbeheersbare.

Buiten de sfeer van speculaties, is het in het architectuuronderwijs alleen mogelijk om over structurele aspecten te spreken en over voorwaarden waarbinnen het ontwerpen potentieel mogelijk is. Wij bewandelen opnieuw de bekende weg: kennis en inzicht in de formele, constructieve en programmatische aspecten van architectuur kunnen worden gestructureerd. Zij zijn onderwerpen die in het onderwijsprogramma kunnen worden gerangschikt en tevens vertaald in het ene of andere didactische model. Hierbij is het m.i. alleen nog mogelijk om compositorische methodieken aan te bieden die kunnen variëren tussen de extremen van de vrije artistiekeit enerzijds en anderzijds van het strenge en formalistische Classicisme. Het bepalen van posities in dit principieel vrije architectuurveld kan echter alleen op grond van onderzoek, theorievorming en culturele begaafdheid. Hierdoor worden vrijblijvendheid en willekeurigheid gepareerd en kunnen op analyses en evaluaties, op experimenten en simulaties uitspraken en keuzen volgen. Hierop enten zich tevens begrippen als kwaliteit en waarde die dientengevolge inhoud en daarmee maatschappelijke en culturele betekenis krijgen.



Daniël H. Burnham, Chicago, 1893





Frank Lloyd Wright, Taliesin

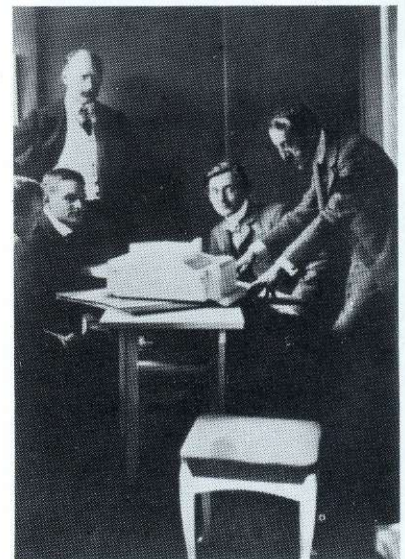
De wisselwerking tussen ontwerp, theorie, geschiedenis en kritiek is de basis voor de vorming van een architectonische cultuur en de voorwaarde voor communicatie met maatschappelijke krachten. Deze architectonische cultuur schept tevens de mogelijkheid van het trotseren van de maatschappelijke spanning die architectuur oproept als gevolg van het labiele evenwicht tussen ontwerp en plan.

In situaties en culturen waar traditie en humanistische zekerheden heersen zal een klassieke benadering van het compositorische vraagstuk in het architectuuronderwijs zegevieren. Daar waar daarentegen veranderbaarheid en dynamiek, techniek en nuttigheid in het vaandel staan, zal vooral op vrije artistiekeit worden gemikt.

Tussen deze twee polen zal de plaats van de Nederlandse architectonische cultuur bepaald moeten worden. Onmiskenbaar is echter de constatering dat de opleidingen, binnen de huidige structurele beperkingen, zich vooral richten op het afleveren van technici die zowel het vrije beroep kunnen uitoefenen als een ambachtelijke taak vervullen. Deze conclusies met betrekking tot het tekort schieten, vooral in ontwerpende en culturele zin, van de afgestudeerden, zijn geenszins grauduit. Het ontwerpen vooronderstelt immers naast specifieke vakkennis, -inzichten en -ervaring, ook een *brede* cultureel-maatschappelijke en een *diepe* disciplinaire kennis. In de opleidingen en vervolgoopleidingen moet er ruimte vrij worden gemaakt en mogelijkheden worden geboden voor een dergelijke verbreding en verdieping.

Het inspelen op de vraag van een ontwikkelde bouwmarkt en op de steeds groter wordende eisen van architectonische kwaliteit in internationaal verband, veronderstelt het toekennen van een centrale plaats binnen het onderwijs aan het ontwerp-vraagstuk oftewel het geven van inhoud aan het begrip ontwerp en architectuur in de toekomst. Deze toekomst ligt zowel in de pragmatiek van de huis-tuin-en-keuken filosofie en in de cultuur van het gemiddelde, als in het ideaal van het monumentale en het bijzondere die ten grondslag lagen aan de opbouw van de Nederlandse stad vanaf de gouden eeuw tot aan het begin van de twintigste eeuw. In deze stad hebben De Keizer en Van Campen, Van Gent en Cuyper, Berlage en de architecten van de Amsterdamse School, Duiker en Van der Vlugt, Oud, Rietveld en Van Eyck hun architecturen kunnen realiseren en inhoud kunnen geven aan een architectonische cultuur die nog steeds internationaal opzien baart.

Met de werkzaamheden aan het Durand- en vervolgens aan het Berlage Instituut zijn de eerste bouwstenen gelegd en mogelijkheden geopend voor een nieuw elan voor het ontwerp-onderwijs en voor aansluiting van de Nederlandse architectuur bij internationale ontwikkelingen.



Henry Suavage, Parijs, 1922